

Marek Aleksander Jakubiak

Działalność oświatowo-wychowawcza kardynała Aleksandra Kakowskiego w latach 1914-1938

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 14/1, 159-168

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

MAREK ALEKSANDER JAKUBIAK

DZIAŁALNOŚĆ OŚWIATOWO-WYCHOWAWCZA KARDYNAŁA ALEKSANDRA KAKOWSKIEGO W LATACH 1914-1938

Wstęp

W 1913 r. nowym metropolitą warszawskim został arcybiskup, (a od 1919 r kardynał) Aleksander Kakowski¹. Od pierwszych dni urzędowania, nominat musiał stawić czoła licznym problemom związanym zarówno z sytuacją polityczną, jak i potrzebami społeczeństwa, których sprostania – z racji swego posłannictwa musiał podjąć się Kościół katolicki. Przez cały okres pierwszej wojny światowej, jak i w pierwszych latach niepodległości Polakom niezbędne było poczucie, że Kościół nie pozostawił ich własnemu losowi, lecz nadal wspiera materialnie i duchowo.

Celem publikacji jest ukazanie postaci kardynała Aleksandra Kakowskiego, jako organizatora placówek kształcących przyszłych księży i teologów, oraz dydaktyka i pedagoga starającego się dotrzeć do serc i umysłów młodzieży, a także osób chcących pogłębić swoją znajomość Ewangelii zarówno poprzez uczestnictwo w wykładach, czy katechezach, jak również poprzez udział w tworzeniu organizacji popularyzujących zasady wiary.

Zamiarem autora było skoncentrowanie się na widocznych rezultatach pracy kardynała Kakowskiego na niwie oświatowo-wychowawczej. Jego osobiste zaangażowanie w sprawy edukacyjne wyrażało się poprzez aktywne działania na rzecz pokonywania problemów i wprowadzania innowacji w funkcjonowaniu powstałych, bądź zreformowanych z własnej inicjatywy placówek służących kształceniu przyszłych księży i teologów, czyli: Wyższego Seminarium Metropolitalnego Św. Jana Chrzciciela, Niższego Seminarium Duchownego, jak również Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Warszawskiego. Nie mniej istotne wydaje się przedstawienie wpływu kardynała na edukację religijną w szkołach.

¹ A. K a k o w s k i został prekonizowany przez papieża Piusa X arcybiskupem-metropolitą warszawskim dn. 7 maja 1913. Sakrę kardynalską otrzymał 15 grudnia 1919 z rąk Benedykta XV. Zob. K. R. P r o k o p, *Polscy kardynałowie*. Kraków 2001, s. 230-231.

Ze względu na znaczenie, jakie miała reaktywacja Seminarium Metropolitalnego dla odbudowy życia religijnego w suwerennym już państwie, zrezygnowano z chronologicznego układu pracy. Dodatkowym argumentem, przemawiającym za problemowym ujęciem tematu artykułu jest brak źródeł, które pozwoliłyby na dokonanie szczegółowej analizy rozwoju Wydziału Teologicznego UW i roli, jaką w jego powstawaniu odegrał kardynał Kakowski. Zespoły archiwalne poświęcone tej problematyce praktycznie w całości spłonęły w czasie II wojny światowej, a ich rekonstrukcja na podstawie pojedynczych dokumentów jest praktycznie niemożliwa.

Bazę źródłową artykułu stanowią pamiętniki Aleksandra Kakowskiego, przedruki jego listów oraz opracowania i artykuły prasowe związane z osobą kardynała. Na szczególną uwagę zasługują teksty autorów zamieszczane na łamach *Atenium Kapłańskiego* i *Wiadomości Archidiecezjalnych Warszawskich*. Niezwykle cennym źródłem informacji okazał się własnoręcznie pisany przez kardynała Kakowskiego i niepublikowany do tej pory notes zawierający plan wykładów dla studentów poszczególnych lat Seminarium z 1909 r.² znajdujący się aktualnie w zbiorach Archiwum Archidiecezjalnego Warszawskiego.

1. Aleksander Kakowski jako twórca i reformator seminariów duchownych

Przez sto dwadzieścia trzy lata niewoli, Kościół Katolicki był jednym z najważniejszych filarów podtrzymujących świadomość narodową Polaków. Zabiegając o kultywowanie polskiej tradycji i obyczajów, księża swą niezłomną postawą w znacznym stopniu przyczynili się do zintegrowania społeczeństwa w walce o niepodległość Rzeczypospolitej. Poparcie społeczne jakim cieszył się Kościół zobowiązywało duchownych do zwiększenia wysiłków na rzecz właściwego kształtowania poglądów swych wiernych. Jak bardzo odpowiedzialnym było wspomniane zadanie, okazało się w 1918 r., gdy suwerenność Polski stała się faktem dokonany. Zrzucenie zaborczego jarzma, dawało Kościołowi możliwość oddziaływania nie tylko w odniesieniu do religii, lecz także do realizacji swej misji apostoelskiej poprzez pomoc w znoszeniu trudów codziennej egzystencji. Efektywność pracy kapłanów, była jednak uzależniona od ilości powołań. Wiadomo bowiem, że bez wstąpienia w „szeregi rybaków ludzi” nowych sił, duchowni, pomimo szczerych chęci nie mogliby podjąć się wspierania potrzebujących na szeroką skalę. Z tego względu otwarcie w suwerennej Rzeczypospolitej, szkoły, przygotowującej alumnów do osiągnięcia święceń kapłańskich było niezbędne. Tego właśnie zadania podjął się kardynał Aleksander Kakowski. Począwszy od 1918 r. metropolita warszawski rozpoczął intensywne prace nad zreformowaniem istniejącego wprawdzie już

² A. K a k o w s k i, *Teologia pasterska. Wykłady ks. Aleksandra Kakowskiego Regensa i Profesora teologii pasterskiej w Warszawskim Seminarium Duchownem*.

wcześniej, ale kształcącego dotychczas w oparciu o programy nauczania zgodne z oczekiwaniami zaborców, Wyższego Metropolitalnego Seminarium Duchownego im Świętego Jana Chrzciciela w Warszawie. Kardynałowi bardzo zależało na tym, aby wprowadzając zmiany w funkcjonowaniu seminarium, mieć na uwadze wymogi określone dla tego typu placówek przez Sobór Trydencki. W myśl uchwał soborowych „seminaria duchowne są zakładami wychowawczo-naukowymi, które mają zadanie pod kierunkiem i opieką biskupa diecezjalnego urabiać i wychowywać w pobożności oraz kształcić w różnych gałęziach wiedzy kościelnej. A zatem seminarium to szkoła kościelna, szkoła Chrystusa mająca kształcić uczniów w wierze i moralności Chrystusowej”³. Z tego względu położono szczególny nacisk na staranny dobór kadry naukowej oraz wykładanych na poszczególnych latach przedmiotów. Pod wpływem metropolity warszawskiego, w miejsce historii, literatury, geografii Rosji oraz obowiązkowego języka rosyjskiego, wprowadzono archeologię biblijną, naukę społeczną, teologię wschodnią, języki nowożytne oraz pedagogikę szkolną⁴. Kierowanie Seminarium spoczywało w rękach regensa, czyli zastępcy biskupa diecezjalnego, który wraz z wice-regensem i profesorami odpowiadał za właściwą realizację programu nauczania, jak również utrzymanie odpowiedniej dyscypliny wśród alumnów. Wpajanie młodzieży zasad zachowania, które świadczyły o przynależności do stanu duchownego, było nie mniej ważnym od wiedzy teoretycznej, aspektem nauki w seminarium.

Istotną zmianą w edukacji przyszłych księży, było wydłużenie czasu zdobywania przez nich wiedzy i umiejętności niezbędnych przy niesieniu posługi duszpasterskiej z pięciu do sześciu lat. Dzięki temu zagadnienia z zakresu teologii i prawa kanonicznego mogły być przekazywane alumnom w znacznie szerszym zakresie niż w latach wcześniejszych. Nie ograniczono się bowiem do zapoznania seminarzystów z ogólną wiedzą na temat kościelnych norm prawnych, lecz poszerzono ją o casusy Kodeksu Prawa Kanonicznego. Więcej czasu profesorowie mogli także przeznaczyć na ugruntowanie podstawowych wiadomości z dziedzin pokrewnych⁵ wspomnianym wyżej przedmiotom. Według nowego programu wprowadzenie do dogłębnych studiów dogmatycznych miało trwać przez dwa pierwsze lata nauki. Przez następne cztery studenci mieli zgłębiać wiedzę sensu stricto „kościelną”⁶. Jednym z najważniejszych zadań stojących przed przyszłymi kapłanami było dokładne zapoznanie się z treścią Pisma Świętego, a w szczególności z egzegezą biblijną oraz introdukcją. Władze seminarium zdając sobie sprawę z wagi problemu uznały, iż

³ List J. E. ks. Aleksandra Kakowskiego do wychowawców, profesorów i kleryków Seminarium Metropolitalnego Św. Jana w Warszawie. Warszawa 1936, s. 5.

⁴ A. K a k o w s k i, *Z niewoli do niepodległości*. Kraków 2000, s. 20-21.

⁵ Przede wszystkim chodziło o filozofię [przyp. aut.].

⁶ List J. E. ks. Aleksandra Kakowskiego..., s. 18-19.

najlepszym rozwiązaniem będzie oddzielenie zagadnień związanych z Nowym Testamentem od Starego Testamentu i przeznaczenie na ich omówienie odrębnych godzin dydaktycznych. Na wyższych latach zgodnie z nowym programem obowiązywała edukacja w zakresie teologii dogmatycznej, moralnej oraz ascetyczno – mistycznej. Nie pominięto także liturgiki i teologii pasterskiej. Niektóre z przedmiotów, z racji ich znaczenia dla właściwego zrozumienia wykładni nauki Kościoła Katolickiego były prowadzone przez dwóch profesorów. Właśnie w ten sposób, oprócz wspomnianej wyżej Biblii, kształcono młodzież seminaryjną w zakresie teologii dogmatycznej. Każdy z jej działów, zarówno ten poświęcony teologii fundamentalnej, jak i kolejny, dotyczący kwestii specjalnych, miał być wykładany przez innego nauczyciela⁷. Program nauczania zakładał iż „przewodnikiem w tej nauce ma być św. Tomasz”⁸. Zgłębiając problematykę moralności z punktu widzenia Kościoła katolickiego, przyszli księża nabywali umiejętności właściwego rozróżniania cnoty od grzechu. Ważne było bowiem, aby alumni zdobyli praktyczną wiedzę o tym, jak postępować, żeby stać się dla wiernych nauczycielem, spowiednikiem i lekarzem⁹. W tym celu kandydaci do stanu duchownego w ramach zajęć z teologii pasterskiej i liturgiki uczyli się, jak spełniać obowiązki pasterskie ku chwale Boga i dla zbawienia dusz poprzez m.in. poznawanie śpiewu kościelnego i rozpowszechnianie zasad wiary rzymsko-katolickiej¹⁰.

W 1924 r. z inicjatywy kardynała A. Kakowskiego zostało założone tzw. Niższe Seminarium Duchowne¹¹. Podobnie, jak wspomniane *Seminarium Wyższe*, miało ono kształcić młodzież męską, wyrażającą wolę pójścia za Chrystusem i głoszenia Jego Nauki. O miejsce w nim mogli ubiegać się absolwenci sześcioklasowej szkoły powszechnej. Warunkiem przyjęcia było także zdanie egzaminu wstępnego¹². Program nauczania zakładał edukację na poziomie gimnazjum o profilu humanistycznym¹³. Po jej zakończeniu przystępowano do egzaminu maturalnego. Należy jednak zauważyć, że w przeciwieństwie do Seminarium Św. Jana Chrzciciela, którego absolwenci uzyskiwali święcenia kapłańskie, ukończenie Niższego Seminarium było dopiero jednym z etapów na drodze do stanu duchownego. Dopiero bowiem ze świadectwem dojrzałości „w rękę” istniała możliwość kontynuacji nauki seminaryjnej na szczeblu wyższym. Pomimo tego, że Seminarium Niższe nie

⁷ Tamże, s. 20.

⁸ Tamże.

⁹ Tamże, s. 21.

¹⁰ List J. E. ks. Aleksandra Kakowskiego..., s. 22-25.

¹¹ Niższe Seminarium Duchowne mieściło się przy ul. Kawczyńskiej 40 w Warszawie. Cyt. za: AAN, MWRiOP 1917-1939, *Spis szkół duchownych. Archidiecezja Warszawska*, k. 373.

¹² *Warunki przyjęcia do Seminarium Niższego Duchownego w Warszawie*. „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie”. R. 22: 1932, nr 5, s. 195.

¹³ A. K a k o w s k i, *Z niewoli do niepodległości*, s. 20-21.

posiadało praw szkoły państwowej, to jego uczniowie mieli pierwszeństwo przy przyjmowaniu do Seminarium Metropolitalnego.

Trwałość reformatorskich zabiegów metropolity warszawskiego o jak najefektywniejsze kształcenie przyszłych księży miał gwarantować opracowany i opublikowany w 1936 r Statut Wyższego Seminarium Metropolitalnego w Warszawie. Znaczna część zawartych w nim reguł odnosiła się do zasad postępowania alumnów tak na terenie seminarium, jak i poza nim. Bardzo ważnym było przestrzeganie właściwej i narzuconej przez władze seminaryjne organizacji dnia. Dzięki niej młodzi alumni uczyli się punktualności i sumienności w wykonywaniu obowiązków. Zgodnie z regulaminem o piątej trzydzieści następowała pobudka a następnie dwadzieścia minut przeznaczono na troskę o higienę osobistą, O piątej pięćdziesiąt pięć wszyscy gromadzili się przed Najświętszym Sakramentem. Po pięciominutowej adoracji rozpoczynało się trzydziestominutowe rozmyślanie nad zagadnieniami teologicznymi. Następnie o siódmej celebrowano Mszę Świętą. Dwadzieścia po siódmej udawano się do refektarza na śniadanie. Posiłek kończono Nawiedzeniem Najświętszego Sakramentu. Między siódmą pięćdziesiąt a ósmą każdy miał czas na rekreację przed wykładami, które trwały aż do dwunastej dwadzieścia pięć. Na zakończenie zajęć dydaktycznych alumni dokonywali rachunku sumienia i odmawiali Anioł Pański. Między dwunastą trzydzieści pięć a trzynastą dwadzieścia spożywano obiad, po którym nawiedzano Najświętszy Sakrament. Zakończywszy adorację, alumni udawali się na ponad godzinną rekreację. Od czternastej trzydzieści do siedemnastej czterdzieści pięć seminarzyści przygotowywali się do zajęć na dzień następny. Potem do osiemnastej czytali lekturę duchową, której dobór konsultowali z ojcem duchownym. Po kolacji ok. wpół do siódmej rozpoczynała się rekreacja, a następnie od dziewiętnastej do dwudziestej czterdzieści pięć kontynuowano przyswajanie wiedzy na zajęcia. Na koniec dnia odmawiano pacierz wieczorny i o dwudziestej pierwszej trzydzieści udawano się na spoczynek¹⁴. Jak zatem widać każdy dzień alumna w seminarium był wypełniony licznymi obowiązkami. Należy także wspomnieć, że oprócz codziennych ćwiczeń duchowych, istniał także podział na zadania tygodniowe, miesięczne i roczne. I tak seminarzysta w każdy czwartek i niedzielę musiał uczestniczyć w prowadzonej przez ojca duchownego konferencjach oraz co piątek czcić godzinę Konania Pana Jezusa i uczestniczyć w Drodze Krzyżowej. W każdy pierwszy czwartek miesiąca alumn powinien pamiętać o dniu skupienia i adoracji wieczornej, a w pierwszy piątek uczestniczyć w nabożeństwie ku czci Najświętszego Serca Pana Jezusa. Troszcząc się o właściwe przygotowanie młodzieży męskiej do kapłaństwa ustalono także zasady, których seminarzysta zobowiązywał się przestrzegać podczas wakacji. Począwszy od wstawania za-

¹⁴ *List J. E. ks. Aleksandra Kakowskiego...*, s. 9-10.

wsze o tej samej porze, przyszedli księża powinni codziennie oddawać się religijnym rozważaniom i w miarę możliwości czynić to w kościele. Ponadto mieli obowiązkowo uczestniczyć we Mszy Świętej i co najmniej dwie godziny dziennie przeznaczać na naukę, bądź czytanie „poważnych” książek. Nie mniej istotnym było odmawianie różańca, modlitwy przed każdym posiłkiem oraz czynienie rachunku sumienia na koniec dnia. Po powrocie z wakacji wszyscy musieli złożyć pisemne sprawozdanie ojcu duchownemu z tego w jakim stopniu udało im się sprostać wspomnianym wymaganiom¹⁵.

Zapoczątkowane przez kardynała Kakowskiego zmiany w programach i zasadach funkcjonowania Seminarium Metropolitalnego w Warszawie oraz powołanie do istnienia Niższego Seminarium Duchownego sprawiły, że stolica stała się jednym z najważniejszych ośrodków przygotowujących młodzież męską do stanu kapłańskiego. Na opracowanym przez metropolitę warszawskiego Statucie wzorowały się też inne miasta polskie, posiadające seminaria duchowne.

2. Geneza Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Warszawskiego

Początki Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Warszawskiego sięgają ostatnich lat panowania zaborców na ziemiach polskich. W 1916 r. „korzystając ze zmian dokonujących się w położeniu politycznym dotychczasowego Królestwa Polskiego, podjął Kakowski w lutym [...] zabiegi u Stolicy Apostolskiej o otwarcie w Warszawie Wydziału Teologicznego”¹⁶. W oczekiwaniu na decyzję papieża, metropolita warszawski wystąpił także o zgodę na realizację tej inicjatywy do Wydziału Oświecenia. Wprawdzie przedstawiciele tego ostatniego byli przeciwni powstaniu na terenie Uniwersytetu Warszawskiego jednostki naukowej o charakterze wyznaniowym, tym nie mniej uwzględnili starania Episkopatu w tej sprawie i wyrazili zgodę na jego otwarcie. Wydział Teologiczny UW miał służyć przede wszystkim alumnom, którzy ukończyli naukę w seminariach diecezjalnych. Autonomię wyznaniową gwarantowała mu Stolica Apostolska, natomiast odpowiedzialność za jej właściwą realizację spoczywała na metropolie warszawskim¹⁷.

W odróżnieniu od programu Seminarium Metropolitalnego, materiał dydaktyczny przeznaczony do opanowania przez studentów w czasie studiów został podzielony na dwie grupy A oraz B. Pierwsza z nich nosiła nazwę teologicznej i obejmowała takie dziedziny jak: filozofia scholastyczna, teologia dogmatyczna (fundamentalna oraz specjalna), teologia moralna, przygotowanie do studium biblijnego a także nauka Nowego i Starego Testamentu. W zakres

¹⁵ Tamże, s. 10.

¹⁶ Krzysztof R. Prokop, *Polscy...*, s. 231.

¹⁷ Z. O b e r t y ń s k i, *Wskrzeszenie warszawskiego Wydziału Teologicznego*. „Wiadomości Archidiecejalne Warszawskie”. R. 28: 1938, nr 4, s. 192.

grupy B natomiast weszły przedmioty z historii Kościoła Katolickiego, prawa kanonicznego i jego instytucji oraz teologii pasterskiej¹⁸.

Powstanie nowego wydziału na Uniwersytecie Warszawskim, wiązało się także z koniecznością zapewnienia jego studentom „dachu nad głową”. Wkrótce po rozpoczęciu pierwszego roku akademickiego, władze wydziałowe wraz z Episkopatem Polski rozpoczęły rozmowy z reprezentantami Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego nad sposobami rozwiązania problemu. Przełom nastąpił w 1918 r. gdy „odezwą swoją z dn. 16 kwietnia MWRiOP zawiadomiło Konsystorz o przekazaniu budynków misjonarskich, stanowiących posesję przy ul. Krakowskie Przedmieście 3 i Traugutta nr 1 i nr 3 na konwikt dla studentów Wydziału Teologicznego UW”¹⁹. Niestety pełne odtworzenie dziejów Wydziału w okresie międzywojennym nie jest możliwe. Źródła archiwalne dotyczące funkcjonowania jednostki, jej pracowników, studentów i absolwentów zostały spalone w latach 1939-1945. Dziś nie ma więc praktycznie żadnych materiałów oryginalnych, które mogłyby świadczyć o znanych na cały kraj dokonaniach naukowo – dydaktycznych²⁰ teologów. Wiadomo jedynie, że w okresie poprzedzającym wybuch II wojny światowej na wydziale studiowało 57 osób²¹. Nie wszyscy jednak zdążyli obronić pracę magisterską. Ambitne plany młodych ludzi obróciła w niwecz wojna, której ofiarą padli także wykładowcy i profesorowie, wywożeni przez hitlerowców do obozów zagłady. Zamknięty wydział reaktywowano wprawdzie w kwietniu 1945, ale nigdy nie odzyskał on swego dawnego charakteru. Władze komunistyczne swymi działaniami stopniowo eliminowały bowiem inicjatywę zmarłego w 1938 r kardynała, z uczelni świeckiej.

3. Wskazania wychowawcze Księdza Kardynała dla młodzieży szkolnej i akademickiej

Nie da się ukryć, że kardynał A. Kakowski przywiązywał do wychowania bardzo dużą wagę. Świadczy o tym chociażby fakt, że zagadnienia z tej dziedziny można odnaleźć w każdym z trzech opublikowanych przez niego listów. Zdaniem metropolity warszawskiego wpływ na wychowanie człowieka mają cztery czynniki: rodzina, szkoła, Kościół oraz państwo. W rodzinie decydujące znaczenie na właściwe ukształtowanie charakteru dziecka i przygotowanie go

¹⁸ T a m ż e, s. 195.

¹⁹ AAN, MWRiOP 1917-1939, *Seminaria, zakłady teologiczne, sprawy diecezjalne 1918-1939*, k. 6.

²⁰ J. M a n d z i u k, *Dzieje Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie 1954-1999*. Warszawa 1999, s. 11.

²¹ *Rocznik polityczny i gospodarczy. Reprint rocznika z 1939 r* wydany staraniem Polskiej Agencji Prasowej. Warszawa 2004, s. 513.

do życia w społeczeństwie mają oczywiście rodzice. Oboje – zarówno ojciec, jak i matka będąc tzw. wychowawcami naturalnymi mieli prawo i obowiązek wypełniać powyższe zadanie, jak najlepiej potrafili. Nie mniej ważną rolę pełniła w procesie wychowawczym szkoła. Zajmując się stroną dydaktyczną i pedagogiczną placówki oświatowe zostały zobligowane do wpajania młodzieży zasad wiary i dobrych obyczajów oraz przygotowania jej do odpowiedzialnego uczestnictwa w życiu publicznym²². Tym samym instytucje edukacyjne stały się filarem wspierającym wysiłki członków rodziny w kształtowaniu postawy moralnej i światopoglądu dziecka. Według księdza kardynała temu wyzwaniu mogła sprostać szkoła, która propagowała wśród młodzieży wartości katolickie²³. Wyrazem troski metropolity warszawskiego o należyty poziom katechizacji w szkolnictwie powszechnym i średnim było skierowanie na Konsystorz Generalny Archidiecezji Warszawskiej zaleceń dla księży prefektów i katechetów świeckich, dotyczących właściwego wychowania uczniów w wierze. Wydane przez A. Kakowskiego rozporządzenie dotyczące metodyki nauczania religii, kryło w sobie wskazówki wychowawcze dla samej młodzieży. Zgodnie z jego regulami uczniowie musieli w każdą niedzielę wraz z całą klasą uczestniczyć we Mszy Świętej, po której byli zobowiązani do wysłuchania nauk głoszonych przez księdza prefekta, lub innych księży pracujących w parafii. Trzy razy w roku, zgodnie z zaleceniem kardynała – metropolity, młodzież za pośrednictwem prefektów była zobligowana do należytego przygotowania się i przystąpienia do Sakramentu Pokuty²⁴. W ramach religijnej edukacji uczniowie mieli także brać udział w rekolekcjach i świątach kościelnych²⁵.

Oprócz przybliżenia uczącym się w szkołach zagadnień religijnych, kardynał Kakowski dążył także do przekazywania młodzieży wartości będących rezultatem działań ludzkich w kontekście rozwoju cywilizacyjnego. Świadczy o tym chociażby przemówienie, wygłoszone przez metropolitę warszawskiego podczas poświęcenia nowego gmachu Muzeum Narodowego. Ksiądz Kardynał wyraził w nim bowiem życzenie „oby szerokie zastępy inteligencji i ludu, a zwłaszcza młodzieży, zwiedzające ten gmach, uczyły się wysoko cenić tradycję, cnoty i wielkie wartości ducha narodowego i katolickiego, niejako zakłete i utajone w wystawionych arcydziełach pędzla i dłuta, zdobnictwa i budownictwa rodzimego. Oby Muzeum Narodowe spełniało godziwie rolę wychowawczą w społeczeństwie”²⁶.

²² AAW, *Teologia pasterska. Wykłady ks. Aleksandra Kakowskiego Regensa i Profesora Teologii Pasterskiej w Warszawskim Seminarium Duchownym*, sygn. 1122, s. 168-169.

²³ T a m ż e, s. 39.

²⁴ *Konsystorz Generalny Archidiecezji Warszawskiej do W W Ks. Prefektów i P. P. katechetek szkół miasta Warszawy*. „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie”. R: 6: 1916, nr 9, s. 285-286.

²⁵ *List pasterski na Wielki Post J. E. Kardynała Aleksandra Kakowskiego metropolity warszawskiego*. „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie”. R: 15: 1925, nr 1, s. 2-5.

²⁶ *Przemówienie J. E. Kardynała Aleksandra Kakowskiego podczas poświęcenia nowego gmachu Muzeum Narodowego*. „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie”. R: 22: nr 1, s. 46.

Ważną rolę w działalności oświatowo-wychowawczej kardynała Kakowskiego odgrywały instytucje, czy organizacje zajmujące się problemami młodzieży szkolnej poza murami placówek edukacyjnych. Doskonałym przykładem jest Polska Macierz Szkolna, której członkowie objęli opieką uczniów szkół elementarnych, pomagając w przezwyciężeniu trudności z nauką, a w szczególności analfabetyzmu²⁷. Mając na względzie, że szeregi wspomnianej organizacji zasilali przede wszystkim licealiści i studenci, należy stwierdzić, że w ten sposób „wyszli naprzeciw” wskazaniom metropolity warszawskiego, który wspierał ich działalność i podkreślał znaczenie bezinteresownej pomocy, jako istotnej w kształtowaniu chrześcijańskiego ducha. Utrwalaniu katolickich zasad i wartości miał służyć także powołany do życia z inicjatywy Stolicy Apostolskiej Instytut Wyższej Kultury Religijnej. Jego działalność, nadzorowana z ramienia Episkopatu Polski przez kardynała A. Kakowskiego, „miała na celu masową popularyzację nauki katolickiej, także katolickiej nauki społecznej w szerokich kołach inteligencji”²⁸.

Jak zatem widać, wskazania księdza metropolity warszawskiego dla młodzieży szkolnej i akademickiej miały bardzo zróżnicowany charakter. Intencją kardynała Kakowskiego było osadzenie spraw związanych z wiarą w realiach szkolnych. W ten sposób A. Kakowski pragnął zwrócić uwagę młodych ludzi, że religia jest jednym z aspektów codziennego życia. W jego opinii przestrzeganie przykazań i praca nad sobą przejawiająca się chociażby we wrażliwości na los drugiego człowieka stanowiły istotny element kształtowania postawy chrześcijańskiej. Kardynał Kakowski starał się uświadomić młodzieży, że to oni mają stać się w tej kwestii wzorem do naśladowania dla pozostałych. Dlatego też zachęcał szczególnie starszą młodzież do tworzenia inicjatyw łączących rozwój duchowy człowieka z rozwojem intelektualnym, co w efekcie miało wywrzeć znaczący wpływ na podniesienie poziomu społeczeństwa.

* * *

Działania podejmowane przez kardynała Aleksandra Kakowskiego na płaszczyźnie oświatowo-wychowawczej zbiegły się z politycznymi trudnościami, którym suwerenna już Polska musiała „stawić czoła”. Z jednej bowiem strony trwały spory o ostateczny kształt terytorialny Rzeczypospolitej, z drugiej skomplikowana praca nad odbudową ustroju prawnego odradzającego się państwa, by stał się podwaliną integracji obywateli polskich, podlegających dotychczas trzem różnorodnym kodeksom obowiązującym w mocarstwach

²⁷ W. J. W y s o c k i, *Aleksander Kakowski wobec sprawy niepodległości Polski w latach pierwszej wojny światowej*. w: L. Ząbek, *Twórcy niepodległości*. Warszawa 1999, s. 136.

²⁸ J. M a j k a, *Katolickie szkolenie społeczne*. w: Cz. S t r e s z e w s k i, *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce*. Warszawa 1982, s. 549-550.

ościennych. Na tym tle kwestia szkolnictwa była dość istotna, ponieważ wartości, jakie wpajano uczniom wywierały wpływ na ich rodziny i otoczenie, czyli po prostu opinię publiczną. Wysiłki metropolity warszawskiego nie były daremne. Do największych osiągnięć kardynała należało przede wszystkim zreformowanie Metropolitalnego Seminarium Św. Jana Chrzciciela w Warszawie i aktywne uczestnictwo w pracy nad powstaniem Niższego Seminarium Duchownego oraz Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Warszawskiego. Nie można jednak nie wspomnieć, że oprócz troski o właściwe przygotowanie alumnów do posługi kapłańskiej, kardynał A. Kakowski starał się także wywierać wpływ na intelektualny i duchowy rozwój uczniów szkół powszechnych i średnich. Świadczą o tym jego wypowiedzi i listy duszpasterskie, zawierające wskazówki dotyczące właściwego ukierunkowania pracy nad sobą.

Postawa metropolity warszawskiego nieustannie zabiegającego o właściwe funkcjonowanie wymienionych wyżej placówek edukacyjnych, jak również propagowanie wartości katolickich poprzez poparcie działalności organizacji pozaszkolnych promujących zasady wiary jest godna najwyższego uznania. Kardynał Kakowski potrafił bowiem osiągać doskonale rezultaty w pracy oświatowo-wychowawczej, niezależnie od tego, że w pierwszej dekadzie po odzyskaniu niepodległości nie było ustawy o ustroju szkolnictwa- kontrolę nad instytucjami edukacyjnymi sprawowano poprzez stosowne rozporządzenia ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, a w latach 1926-1939, pomimo zapisów konstytucyjnych, władze sanacyjne nie były zbyt przychylnie Kościołowi katolickiemu.

The educational activity of Kardinal Aleksander Kakowski in years 1914-1938

Summary

The aim of this article is to depict the efforts of Cardinal Aleksander Kakowski in supports of the education development in years 1914-1938. Three areas of this activity are distinguished and described in detail. The first one deals with the educational programme reform in „Św. Jan Chrzciciel” Higher Seminary and the establishment of the Lower Seminary the Warsaw Metropolis. The second one concerns cooperation in founding the Theology Department at Warsaw University. The last but not least important challenge was for the Cardinal to disseminate educational advice among secondary and tertiary level students, in order to enable them to enter their social and religious life in a suitable manner, so that their conduct would be a testimony of their maturity.